

De Beiler Joden en het Bet Chajiem in Eursing

H.M. Luning

De geschiedenis van het jodendom kent vele donkere tijden, met weinig lichtpunten en weinig tolerantie ten opzichte van hun afwijkend geloof en gewoonten.

Het is daarom opvallend dat zij er desondanks in slaagden hun religieuze en culturele identiteit te bewaren. Waar ze ook woonden, zij bleven een element dat afweek van de (over)heersende cultuur van de hen omringende samenleving. Religieuze vervolging ging gepaard met economische motieven. Vanaf de 17de eeuw trokken steeds meer joden wegens het antisemitisme uit het oosten van Europa weg. Velen vestigden zich in ons land, omdat ze hoopten er een veiliger leven te kunnen leiden temidden van een redelijk tolerante bevolking.

Haardstedenregister

In 1774 wordt in het haardstedenregister van Beilen de eerste joodse ingezetene geregistreerd. Het betreft Izaäk Abrahams die zich als neringdoende en keuter in de Kerkstraat vestigde.¹ Nadat hij weer snel was vertrokken vestigden zich weldra drie joodse gezinnen in Beilen. Naar het voorkwam waren Joseph, Israël en Salomon de Jode niet armlastig, wat in feite het criterium was voor toelating in het dorp. Alle drie hadden ze nering, zonder dat we precies weten waaruit hun handel bestond. In Beilen troffen ze echter geen rijk gedekte tafel aan. Joseph ging failliet, Salomon werd armlastig en Israël armoedig.² Evenals elders probeerden ze toch hun eigen identiteit te bewaren. Tegelijkertijd zal het niet eenvoudig zijn geweest om tussen een vrij gesloten boeren-

Noten

- 1 G.J. Dijkstra, 'Joden in Beilen 1774-1807', in: *Historische Vereniging Gemeente Beilen*, november 1993
- 2 Drents Archief, Oude Staten Archieven inv. no 868/869

De woorden op de gevelsteen van hun later gebouwde synagoge zijn genomen uit Ps.84:2 'Hoe lieflijk zijn uw woonplaatsen'.

bevolking een vreedzaam leven te leiden. Aanpassing, of men deze nu integratie of assimilatie wil noemen, was nodig; daarop zal Beilen geen uitzondering hebben gemaakt. Het joodse leven werd nu eenmaal bepaald door de wisselwerking tussen eigen normen en waarden, ontleend aan de Hebreeuwse bijbel (de Tenach), de rabbijnse commentaren (de Talmud) en de omstandigheden van tijd en plaats.³ De woorden op de gevelsteen van hun later gebouwde synagoge zijn genomen uit Ps.84:2 'hoe lieflijk zijn uw woonplaatsen'. Natuurlijk hebben deze woorden in de eerste plaats een diepe religieuze betekenis, maar mogelijk heeft men ook gedacht aan de verbondenheid met Beilen en voelden ze zich er toch thuis. Ook de Beiler joden droegen de Drentse kleding, het oorijzer en ze spraken het Drentse dialect. Wilden ze dat een ander hen niet verstond, dan spraken ze onderling jiddisch en was het geraden op z'n tellen te passen. Dat een en ander in de samenleving niet altijd vlekkeloos verliep is duidelijk. Hun omgeving was misschien niet haatdragend, maar wel wantrouwend. De beloning voor hun aanpassing was acceptatie. Woonde men langer in het dorp, dan werd men veel minder wantrouwend bekeken dan de onbekende joodse handelaren.

Ondanks hun vestiging op vaste plaatsen waren de joden veel met hun handelsmand onderweg. Zij waren mobiel en dat bleek bijvoorbeeld uit het feit dat in 1797 van Grietje Jans, de dienstmeid van Rimmelt Lefferts in Beilen, twee zilveren gespen en schoenen waren gestolen. De zoon des huizes zat waarschijnlijk om geld verlegen en had de gespen verkocht aan Joseph Izaäk uit Lhee. Op zijn beurt had deze de gespen doorverkocht aan Joseph Aärons (van den Berg) in Westerbork die in Beilen naar de huissjoel ging. Op verzoek van de vrouw van Rimmelt Lefferts kocht Joseph Izaäk de zilveren gespen terug, zij het dat hij tien stuivers meer moest betalen.⁴ Joseph Aärons in Westerbork was een rijke jood die de op vijf na hoogste aanslag in Drenthe betaalde, zoals die

Een joodse handelaar in de 19de eeuw. (Gans, Memorboek, p. 432)

3. J. Kahen red., *De mediene. De geschiedenis van het joodse leven in de Nederlandse provinciën*, 1984 p 9.

Op dit schilderij van Arnold Marc Gorter (1866-1933), Landweg in Drenthe, valt de wijsheid van het Drentse landschap goed te zien. Zo verlaten zag ook het veld bij Eursinge in het begin van de 19de eeuw er uit.

De Joodse begraafplaats staat op deze kaart van 1899-1913 vermeld als 'Isr. Begr. pl.'.

in 1813 door de Consistorie was opgelegd.⁵ In Beilen woonde toen geen enkele jood die voor deze belasting in aanmerking kwam. Zij zaten op het bestaansminimum.

Toen de omvang en financiële staat het toeliet werd in Beilen begonnen met het houden van eigen diensten bij één van de leden thuis. Aangenomen mag worden dat het begraafplaatsje in het eenzame veld onder Eursinge rond 1800 reeds bestond. Evenals elders soms het geval was, zullen de markgenoten een voor hen waardeloos stukje grond daartoe ter beschikking hebben gesteld. Ook in Borger en Rolde was dat het geval en meestal kwam de grond eerst bij de instelling van het kadaster op naam van de joodse gemeente. Een verklaring voor de veraf gelegen grond is ook de joodse geloofsopvatting dat de doden eens weer zullen herleven. Daarom was het streven er op gericht een graf als erfelijke bezitting te verwerven tot de dag der Opstanding. Vanuit deze gedachte werd gezocht naar een plaats waar de kans op verstoring of ruiming het kleinst zou zijn.⁶

Eén van de joodse benamingen voor de begraafplaats is Bet Chajiem, Huis van Levenden. De benaming is ontleend aan een tekst uit het bijbelboek Job. Daar zegt Job tot God: 'Ja ik weet: Gij voert mij ten dode, naar de verzamelplaats van al wat leeft' (Job 30: 23). Daarom kan de naam 'Huis van Levenden' gezien worden als een getuigenis van het geloof in het eeuwige leven. In 1840 was de joodse gemeenschap van Beilen gegroeid naar

4 Drents Archief, Etstoel inv.no. 9 in 1797.

5 Algemeen Rijks Archief Den Haag. A.C.L. inv.no.38 en 39.

6 J. van Gelderen, 'Huis des Levens.', in: H. Schelhaas, *Graven en begraven in Overijssel*, Zwolle 1981, p.117.

De synagoge aan de Schoolstraat

26 leden en kon er ook nog worden gerekend op een paar mensen uit Westerbork.⁷ De Beiler kooplieden D.H. Trompetter en C.D. Rozeveld collecteerden in 1844 voor een eigen lokaal en in 1850 werd Beilen tot bijkerk gepromoveerd.⁸ Nadat het ledental in 1880 was gegroeid tot 59 en hun sjoel was afgeleden tot een ‘ellendig gebouw’, werd in 1885 een nieuwe synagoge gesticht aan de Schoolstraat. M. Koekoek uit Hoogeveen hield de inwijdingsrede en de volgende dag maakte men er nog eens een feestdag van met een bal dat opgeluisterd werd door de hoornmuziek uit Groningen.⁹ De feestelijkheden in Beilen moeten van de joodse gemeenschap grote financiële offers hebben gevergd. Veel gemeenteleden hadden het arm, maar waren nog juist niet armlastig. De enige bedeelde van Beilen werd onderhouden door het joodse kerkbestuur van Hoogeveen.

De teloorgang van de kille

In 1935 vierde men in Beilen het vijftigjarig bestaan van de synagoge. De rabbijnen Hartz en Lichtenstein uit Groningen gaven door hun aanwezigheid cachet aan het feest.¹⁰ Hartz sprak over de joodse Natie die in Nederland in vol vertrouwen een veilig toevluchtsoord vond. Men wist wat er in Duitsland gebeurde, maar ook A.I. Herzberg uit Amsterdam sprak in Assen toen nog over: “Wat hebben wij in Nederland hier eigenlijk mee te maken? Wij

7. G.J. Dijkstra en H.J. Vos, ‘Vier joodse geslachten in Beilen.’ In: *Historische Vereniging Gemeente Beilen*, 8 no 4, p.25.
8. F.J. Hulst, *Alle juden fietsen. Een eerste geschiedenis over de joodse bevolkingsgroep in Drenthe van 1700 tot 1942.* Groningen 1987 p.27.
9. *P.D.A.C.*, 2 februari 1885.

Het joodse kerkhof lag vroeger op de es tussen de nederzettingen Eursing-Altling-Klatering; op het einde van de 20ste eeuw in de nieuwbouwwijk Beilen-Noord.

verlangen van U mede interesse voor het joodse volk, waardoor ieder de verantwoordelijkheid op zich heeft te nemen.” Zelfs Mussert sprak in 1935 in zijn redevoeringen over ‘de goedgezinde joden’. Men zag niet de gevaren voor de joden in Nederland, maar vooral elders. In Beilen werd het feest gewoon besloten met zang en dans.¹¹

Heel anders werd het, toen de niet verwachte oorlog toch uitbrak. Op dat moment woonden er 52 joden in Beilen. Na hun vertrek naar de Duitse vernietigingskampen werd de Beiler synagoge, op de muren en het dak na, gesloopt. Slechts twaalf joodse Beilers overleefden de verschrikkingen van de oorlog. Met toestemming van de joodse gemeente Assen werd de synagoge door de burgerlijke gemeente verbouwd tot schoollokaal. In 1949 bood het Israëlitisch Kerkgenootschap het te koop aan. De onderhandelingen met de gemeente verliepen stroef, omdat de vraag was wie de kosten, die de gemeente er in 1947 aan had besteed, moest dragen. Nadat ook pastoor Kocks van Hoogeveen belangstelling toonde, omdat het R.K. bestuur in Assen er wel voor voelde het gebouwtje te kopen, kwam er schot in de zaak. Uiteindelijk kwam er in 1951 een raadsbesluit uit de bus waarbij de gemeente de oude synagoge om niet verwierf en zich verplichtte de omheining van de begraafplaats te repareren en deze begraafplaats eeuwigdurend te onderhouden. De synagoge werd in 1952 afgebroken.¹² Door de expansiedrift van Beilen kwam de begraafplaats in de negentiger jaren van de vorige eeuw toch tussen de bebouwing te liggen. In het bestemmingsplan Noordveld was eerst voorzien in bebouwing op vijf meter van de begraafplaats, maar uiteindelijk werd toch ingezien dat uit piëteitsoverwegingen een grotere afstand in acht genomen moest worden.¹³ Nu ligt het verscholen achter een eenvoudig plantsoentje tussen de huizen.

10 *Beiler Courant*, 18 januari 1935

11 F.J. Hulst en H.M. Luning, *De joodse gemeente Assen*, p.136.

12 H.Nauta, De vroegere joodse synagoge. In: *Tijdschrift Historische Vereniging Beilen*, 1991 no.3.

13 Partiële herziening uitwerkingsplan woongebied Noordveld, vastgesteld door B en W van Beilen op 14 oktober 1991.